

Особливості кредитних джерел формування фінансових ресурсів в аграрному секторі

¹ ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Анотація: Обґрунтовано особливості сільського господарства, які обумовлюють специфіку фінансово-кредитного забезпечення розвитку галузі. Запропоновано ряд заходів щодо законодавчої, фінансової та організаційної підтримки розвитку спеціалізованих фінансово-кредитних інституцій для обслуговування сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням світової практики.

Ключові слова: кооперативний банк; державне небанківське агентство; інституціонально-правове забезпечення; державна підтримка.

Abstract: The peculiarities of agriculture that determine the specifics of financial and credit support for the development of the industry are substantiated. A number of measures have been proposed for legislative, financial and organizational support for the development of specialized financial and credit institutions to serve agricultural producers, taking into account international practice.

Key words: cooperative bank; state non-banking agency; institutional and legal support; state support.

Сільське господарство порівняно з іншими галузями більш залежне від кредитування через специфічні особливості відтворення в аграрному виробництві: залежність від природно-кліматичних факторів унеможлиблює (за незначними випадками) поточне виробництво, що потребує значних обсягів кредитів з різним терміном погашення; наявність сезонного розриву між вкладенням коштів та їх надходженням від реалізації готової продукції зумовлює необхідність подовження термінів погашення короткострокових кредитів; необхідність мати в обороті значний запас сировини та матеріалів уповільнює швидкість обороту коштів та потребує кредитування оборотних засобів виробництва [1].

Зазначене є закономірністю для всіх країн, незалежно від рівня їх економічного розвитку. У структурі аграрного капіталу частка фінансування сільськогосподарських товаровиробників за рахунок запозичених коштів становить у Великій Британії, Німеччині, Швеції - 50%, у США - 70% від величини сукупних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. При цьому звернення до комерційних банків для таких господарств обмежене через високі відсоткові ставки та непосильні умови доступу до них.

Фінансово-кредитне обслуговування діяльності сільськогосподарських товаровиробників у зарубіжній практиці відзначається інституціональними особливостями порівняно з іншими галузями. Ці функції у сільському господарстві виконують спеціалізовані інституції, які включають як банківські, так і небанківські установи.

У країнах ЄС кредитування забезпечується, як правило, через систему кооперативних банків. У Франції – це мережа кооперативних банків “Креді Агріколь”, в Нідерландах – “Рабобанк”, Румунії – “Кредиткоопбанк”, Іспанії – “Кооперативі де кредіто”, Німеччині – система “Дойче Геносеншафтсбанк”. Сільська кооперативна кредитна система Польщі включає 596 кооперативних банків з 3,3 тис місцевих осередків, які на 80% забезпечують потреби фермерів – своїх членів у кредитах [2]. Кооперативна система довгострокового кредитування Індії, членами якої є 67% фермерів (880 тис. господарств), включає 20 кооперативних банків штатів та 2841 районний кооперативний банк [3]. Кооперативна банківська система Farm Credit System США виступає основним кредитором американських фермерів [4].

Кредитні кооперативи є одночасно громадськими і специфічними фінансовими установами. Вони виступають формою організації взаємного фінансування (або колективного самофінансування), яка виникла як реакція малого і середнього бізнесу на недоступність до кредитів комерційних банків. Перевагами кредитних кооперативних установ порівняно з комерційними банками є, зокрема: нижчі від усіх інших банківських структур процентні ставки; можливість одержання кредитів на умовах гарантій членів кооперативу (позичкове коло); простіша процедура оформлення кредиту і

безпроблемне його одержання в будь-який час; вищий рівень безпечності кредитного обслуговування у власній фінансовій установі; менша жорсткість у випадку невчасного повернення позичок.

Нижчі від комерційних банків процентні ставки забезпечуються неприбутковим статусом кооперативних банків. Метою їхньої діяльності є надання своїм членам послуг за тарифами, що не передбачають одержання банківських прибутків, як це має місце в комерційних банках.

Кооперативні банки здійснюють замкнутий комплекс іпотечних операцій: кредитування, випуск земельних іпотечних цінних паперів, залучення необхідних фінансових ресурсів і рефінансування нових кредитів.

Систему пільгового довгострокового кооперативного кредитного обслуговування фермерів доповнюють державні *небанківські кредитні структури*. У США такий "тандем" з кооперативною системою фермерського кредиту Farm Credit System формує Агентство обслуговування фермерів Міністерства сільського господарства США (Farm Service Agency, FSA) [5].

FSA здійснює фінансову підтримку фермерів та власників ранчо, які не в змозі одержати за форс-мажорних обставин кредит для розширення господарства або створення ферми з інших джерел. Агентство кредитує також молодих фермерів і власників ранчо, які починають свою діяльність. Окремо виділені програми підтримки кредитування для фермерів-жінок.

Позики на придбання ферми чи земельної ділянки становлять 100% їх вартості. Максимальна сума кредиту становить 600000 дол. Фінансування здійснюється в рамках бюджету Міністерства сільського господарства США. FSA також виступає гарантом повернення кредиту у разі, якщо половину суми кредиту фермер бере в іншого позичальника [5].

У Канаді сільськогосподарську кредитну кооперативну систему доповнює державна корпорація Фермерський Кредит Канади (Farm Credit Canada, FCC). Корпорація підзвітна Уряду Канади і функціонує у рамках законів "Про сільськогосподарські кредити" та "Про фінансове управління" [6].

У Великобританії кредитування фермерів, окрім кооперативних кредитних інституцій, здійснює Сільськогосподарська іпотечна корпорація (Agricultural Mortgage Corporation, AMC), створена за законом "Про сільськогосподарські кредити". Функції названих державних інституцій наближені до функцій FSA [7].

В Україні спеціалізовані кредитні установи для обслуговування суб'єктів сільськогосподарської діяльності відсутні. Комерційні ж банки зацікавлені працювати з тими, хто має у користуванні не менше 500 га. Однак і для таких, і для менших господарств комерційний кредит не вигідний через низький коефіцієнт ліквідності сільськогосподарського майна, особливо землі як предмета застави – відповідно до Постанови Національного Банку України №351, він становить 0,35, тобто 35% від ціни заставленої земельної ділянки (у названих вище спеціалізованих інституціях – 70-75%). Отже, наприклад, за позику для купівлі 1 га землі нашому фермеру необхідно надати банку в заставу практично 3 га угідь, або дві третини вартості придбаної ділянки іншим ліквідним майном.

Для малих і середніх господарств стоп-фактором доступу до кредитів комерційних банків є і вищі, порівняно з іншими позичальниками, кредитні ставки. За даними Національного банку України, якщо середньозважена ставка за користування кредитами великими підприємствами у довоєнний період складала 13-14% річних, то для малого і середнього агробізнесу – 20-22%.

Щодо основної кооперативної складової інституціональної моделі кредитування малих і середніх господарств слід зазначити, що правова регламентація створення і функціонування кооперативних банків в Україні практично відсутня. Легалізовані ст. 8 Закону України «Про банки та банківську діяльність» №2121-III від 07.12.2000 [8], кооперативні банки не можуть бути зареєстровані, оскільки в законах України «Про кооперацію» №1087-IV від 10.07.2003 [9] та «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX від 21.07.2020 [10] кредитні кооперативи відсутні.

Унеможливує створення сільськогосподарськими товаровиробниками кооперативних банківських структур також унормований Законом "Про банки і банківську діяльність" мінімальний капітал для кооперативного банку – він прирівняний до комерційних і у 5 разів, наприклад, перевищує аналогічний показник, унормований у Польщі.

Законодавство щодо кредитних спілок також містить значні прогалини, через які вони не підлягають включенню до Реєстру неприбуткових організацій [11]. Як наслідок, спілки сплачують податки і формують процентні ставки за кредити на рівні комерційних банків, що робить не вигідним їх створення.

Зазначене доводить необхідність внести суттєві зміни і доповнення до чинного банківського і кооперативного законодавства, або прийняти окремий рамковий Закон України "Про сільськогосподарський кредит" з орієнтацією на практику європейських й інших країн.

Організація системи кооперативних кредитних установ, як правило, здійснюється за ініціативи і фінансової підтримки держави, що також підлягає врегулюванню законодавством.

З огляду на поширену зарубіжну практику, в Україні може бути використаний один із трьох нижченаведених варіантів державної фінансової підтримки розбудови кооперативної кредитної системи:

За першим варіантом, капітал місцевих (обласних) кооперативних банків (установ 2-го рівня) формується державою. Держава виділяє кошти з бюджету на формування капіталу кооперативних банків за обов'язкової умови, що низові кооперативні кредитні організації упродовж визначеного терміну (до 30-40 років) зобов'язуються викупити у держави відповідні частки у пайовому капіталі кооперативних банків.

За другим, держава фінансує учасників кооперативної банківської системи. Цей варіант може бути застосований у випадку, якщо на створення обласних кооперативних банків буде спрямовано частину або всі кошти, отримувані як компенсація процентної ставки за банківськими кредитами (а можливо і з інших цільових фондів), для створення кооперативної банківської системи.

За третім варіантом фінансування кооперативної банківської системи здійснюється усіма учасниками. Цей варіант передбачає, що формування капіталу кооперативних банків відбувається за рахунок коштів членів низової ланки, системи коштів, що використані на компенсацію процентних ставок і бюджетних коштів.

Для підтримки активів кооперативних кредитних структур через них має здійснюватися розподіл державних субсидій, які надаються сільськогосподарським товаровиробникам та їх об'єднанням.

В аграрному секторі України функціонує небанківський спеціалізований фінансовий інститут - Український державний фонд підтримки фермерських господарств (Укрдержфонд) [12]. Однак його функції, по-перше, обмежені невеликими обсягами короткострокових кредитних ресурсів, які більшою мірою використовуються для поповнення основних коштів. Про цільові довгострокові кредити через Укрдержфонд, призначені для розширення діючого або організації нового фермерського господарства, не йдеться. По-друге на обслуговування особистих селянських господарств функції Фонду не поширюються.

Реструктуризація і поширення функцій даної небанківської фінансової установи на пільгове довгострокове кредитування фермерських і особистих селянських господарств, а також надання Укрдержфонду статусу гаранта повернення кредитів, виданих іншими, в тому числі, банківськими фінансовими структурами з урахуванням набутого зарубіжного досвіду, є важливим і актуальним завданням уряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Непочатенко О.О., (2007). Організаційно-економічний механізм кредитування аграрних підприємств.//О.О.Непочатенко. моногр. Умань: УВВП. – 2007. – 456 с. С. 87-88.
2. Siudek T., (2010). "Polish cooperative banking sector in the face of systemic transformation and European integration in agriculture," *Agricultural Economics*, Czech Academy of Agricultural Sciences, vol. 56(3), pages 116-134. DOI: 10.17221/102/2009-agriceon
3. National Cooperative Union of India. Annual report 2021-2022. [Electronic resource]. URL: <http://68.178.225.232/storage/Annual%20Report%202021-22.pdf> [16.01.2025]
4. Farm Credit System. Federal Farm Credit Banks Funding Corporation.[Electronic resource]. URL:https://www.farmcreditfunding.com/ffcb_live/aboutUs/farmCreditSystem.html
5. Farm Service Agency,(FSA). U.S. Department of Agriculture, USDA.[Electronic resource]. URL: <https://www.fsa.usda.gov/> [17.01.2025]
6. Farm Credit Canada, (FCC). Farm Credit Canada. [Electronic resource]. URL: <https://www.fcc-fac.ca/en.html> [17.01.2025]
7. Agricultural Mortgage Corporation, (AMC). The Agricultural Mortgage Corporation plc. [Electronic resource]. URL: <https://www.amconline.co.uk/> [17.01.2025]
8. Закон України «Про банки та банківську діяльність» №2121-III від 07.12.2000 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
9. Закон України «Про кооперацію» №1087-IV від 10.07.2003 року [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
10. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-IX від 21.07.2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>

11. Кредитні спілки не підлягають включенню до нового Реєстру неприбуткових організацій. [Електронний ресурс]. URL: <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/281214.html>
12. Український державний фонд підтримки фермерських господарств. [Електронний ресурс]. URL: <https://udf.gov.ua/>

Молдаван Любов Василівна, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, головний науковий співробітник відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, e-mail: lmoldavan@ukr.net

Moldavan Lyubov V., doctor of economics, professor, honored economist of Ukraine, Chief Researcher of the department of forms and methods of management in the agri-food complex, SI "Institute of economics and forecasting of the NAS of Ukraine", Kyiv, e-mail: lmoldavan@ukr.net .